

BISSCHOPPELIJKE AANSPRAKEN OP NOVALE TIENDEN : DOORNIK, 12e - 14e EEUW (*).

Inge SCHOUPS

Menig historicus werd reeds geboeid door een zo rijk historisch gegeven als de tiende. Dit hoort thuis zowel op het onderzoeksterrein van de kerkelijke geschiedenis als op dat van de agrarische, geografische en economische geschiedenis. Bovendien lenen sommige tienden zich tot een bijzonder onderzoek. Zo lijken de novale tienden een aangewezen bron voor de studie van de ontginningsbeweging van de 12de - 13de eeuw aangezien zij gedefinieerd worden als tienden op «gronden die voor het eerst sinds mensenheugenis bebouwd worden»¹. Voor onze gewesten heeft deze bron echter nog niet het onderwerp van een afzonderlijke studie gemaakt, al vertoont het gegeven zeer vele aspecten en is het bronnenmateriaal zeer overvloedig.

Algemeen vermoedt men dat de tiendbetaling reeds vóór de Karolingers bestond, maar het is twijfelachtig en betwistbaar in hoeverre men kan spreken van een werkelijke tiendbetaling².

* Dit artikel is een verwerking van een licentiaatsverhandeling onder leiding van Prof. Dr. A. VERHULST.

1. A. FRIEDBERG, *Corpus iuris canonici*, Leipzig, 1882, dl. II, kol. 869 (decretal Gregor. IX, lib. V, tit. XXXIII, cap. XXXIII) : «terra de qua non exstat memoria quod aliquando culta fuisset, redacta noviter ad culturam».

2. P. VIARD, *Histoire de la dîme ecclésiastique, principalement en France, jusqu'au décret de Gratiën*, Dijon, 1909, blz. 17-38 en G. CONSTABLE, *Monastic Tithes from their Origin to the Twelfth Century*, Cambridge, 1964, blz. 9-19.

Vanaf de 8ste eeuw en in de loop van de 9de eeuw wordt het tiendgebod telkens weer hernomen, zowel in de capitularia als in de concilieteksten³. Deze regelmatige verordeningen staan garant voor het algemeen doorvoeren van de tiendplicht en -wetgeving⁴.

De novale tienden spelen echter vooral een rol vanaf de 12de - 13de eeuw en komen slechts dan veelvuldig voor. De hiervoor geciteerde definitie van novale tiende zoals die in de Decretalenverzameling werd opgenomen, verschilt slechts weinig van de wijze waarop ze door Eugenius III (1145-1153) voor het eerst omschreven werd: «illis terris quae...noviter colentur et olim a sexaginta vel quinquaginta seu quadraginta annis et infra, cultae non fuerint»⁵. De meest verspreide benaming in de bronnen is «decima novalium»; in de diverse andere Latijnse uitdrukkingen wordt overwegend de genitiefsvorm gebruikt. Zeer courant zijn bovendien ook uitgebreide omschrijvingen als «decime de terris cultis et incultis in novalia redigendis»⁶, «decimae novae terrae quae per maris alluvionem veteri terrae concreta est»⁷, «decimam in novalibus seu terris que per iactum maris sive alluvionem in futurum accrescent»⁸, «novalibus extirpanda nemora vel alia loca in culta receptis»⁹, «decimis novalium si quas evenire contigerit in wastine que dicitur dunis»¹⁰.

Vanaf de 13de eeuw laten de bisschoppen uitdrukkelijke rechten gelden op de novale tienden. Over het algemeen wordt het als zodanig gesteld, «debet pervenire», «non est dubium pertinere».

3. P. VIARD, *a.w.*, blz. 88.

4. E. PERELS, *Die kirchlichen Zehnten im karolingische Reich*, Berlin, 1904, blz. 23-25.

5. J.P. MIGNE, *Patrologia latina*, Parijs, 1890, dl. 180, kol. 1061, (30 oktober 1145).

6. A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, Brussel, 1898-1901, dl. I, blz. 218, nr. 211, (1212) en blz. 230, nr. 222, (28 april 1213).

7. A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand*, Gent, 1868-1871, dl. I, blz. 131-132, nr. 214, (1133).

8. RA. Gent, f. SintBaafsabdij, oorkonde sub anno, (26 november 1278).

9. A. D'HERBOMEZ, *a.w.*, dl. II, blz. 108, nr. 662, (juli 1254).

10. RA. Brugge, f. Découvertes, nr. 250/1, f° 43v°, (Sint Andriesabdij, 14 september 1261).

Er zijn ook voorbeelden waarbij de bisschop van Doornik zich expliciet beroept op het kanonieke recht¹¹. Hoever het bisschoppelijk recht gaat, wordt zeer duidelijk aangegeven. De uitspraak van Alexander III (1159-1181) die in de Decretalenverzameling van Gregorius werd opgenomen, spreekt van een dubbel recht: $\frac{1}{3}$ van de novale tienden binnen de grenzen van een parochie, buiten de grenzen van de parochie een volledig beschikkingsrecht over de novale tienden¹². Deze éne uitspraak van Alexander III niet te na gesproken, konden geen andere bewijzen van een rechtsgrond gevonden worden dan in het oude beschikkingsrecht van de bisschop over de tienden. Dit beschikkingsrecht kan reeds teruggevonden worden in de Karolingische tiendwetgeving. Hierin wordt gesteld dat de tienden betaald moeten worden aan de pastoors¹³ en eigenlijk aan de pastoors van de eigen doopkerk¹⁴. Veel uitdrukkelijker leest men telkens de bisschoppelijke controle over de tienden en de tiendverdeling: de tienden worden in drie of vier delen opgesplitst en de bisschop heeft recht op een derde of een vierde deel¹⁵. Boven-

11. BA. Doornik, f. O. L. V. kapittel, cart. D II, f° 72v^o (5 februari 1241): «decime novalium ad nos de iure communi pertineant», ibidem, cart. D III, f° 195 v°, (20 oktober 1243): «quod cum de iure communi in dispositione episcopi sint decime novalium» en ibidem, cart. C, f° 64 v°, (7 juli 1240): «ut apparet temporibus redigentur de quibus quod culte fuerint memoria non existit, et ita diffinitione canonica censeantur novalia».

12. A. FRIEDBERG, *a.w.*, dl. II, kol. 560-561, (decretal. Gregor. IX, lib. III, tit. XXX, cap. XIII): «de decimis novalium tuae dioecesis respondemus, ut, si terrae illae, quae arabiles sunt, infra certam alicuius ecclesiae parochiam fuerint, tu decimas earum, tua parte retenta, eidem ecclesiae facias assignari; alioquin ipsas secundum discretionem a Deo tibi datam alii ecclesiae deputare, vel ad opus tuum poteris retinere».

13. A. BORETIUS, *Capitularis regum francorum*, (Monumenta Germaniae historicae, Legum, sectio II), Hannover, 1883, dl. I, blz. 106, nr. 36, (oktober 802): «ut ipsi sacerdotes populi suscipiant decimas».

14. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. I, blz. 195, nr. 92, kap. 11: «de decimis vero qua a populo in plebibus vel baptismalibus aecclesiis offerentur».

15. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. I, blz. 364, nr. 177, kap. 15, (807-823): «cuius tertia pars...episcoporum esse debet» en blz. 228, nr. 112, kap. 13, (799-800): «dividantur in quattuor partes, id est una pars episcopo», zie voor deze tiendopdeling: L. VOET, Bodium - redesima, in: *Bulletin du Cange. Archivum latinitalis medii aevi*, dl. XX, (1950), blz. 207-244.

dien wordt aan de bisschop een algemeen zeggenschap toegewezen¹⁶. De achtergronden van deze bisschoppelijke souvereiniteit zijn moeilijk te achterhalen maar het is duidelijk dat de tiende gedefinieerd wordt als een bron van inkomsten voor de parochiepastoors en de bisschop en ook onderworpen is aan de bisschoppelijke controle¹⁷.

In de uitspraak van Alexander III komt nog een tweede gegeven voor dat een grote rol speelt in het bepalen van het statuut, en vooral zoals verder zal blijken, van het bezit van novale tienden, namelijk de territoriale omschrijving van de parochie. De tienden binnen een bepaalde circoscriptie behoren de parochiekerk toe¹⁸. Mogelijk bestond er reeds zeer vroeg een zekere vorm van omschrijving¹⁹ maar nauwkeurige grenzen worden noodzakelijk met de tiendlegislatie. Men kent een aantal Karolingische grensafbakeningen²⁰. In de Karolingische tiendwetgeving vindt men ook een aantal bepalingen over de tienden van nieuw op te richten of opgerichte parochies. Het is merkwaardig hoe in de capitularia een onderscheid gemaakt wordt tussen kerken opgericht in reeds ontgonnen gebieden waar reeds een parochiekerk bestaat, die haar tiendinkomsten behoudt²¹ en kerken in nieuw ontgonnen gebieden die nog niet onder een bepaalde parochie ressorteren²². Het concilie van Tribur van 895 levert een belang-

16. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. II, blz. 135, nr. 249, kap. 13, (3 oktober 852) : «ut decimae...per consulta episcoporum a presbiteris ad usus aecclesiae et pauperum summa diligentia dispensentur».

17. E. PERELS, *a.w.*, blz. 40 en P. VIARD, *a.w.*, blz. 122.

18. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. I, blz. 412, kap. 146 : «ut terminum habeat unaquaque aecclesia de quibus villis decimas recipiat».

19. P. IMBART DE LA TOUR, *Les origines religieuses de la France. Les paroisses rurales du IVe au XIe siècle*, Paris, 1900, blz. 51-52.

20. M. CHAUME, Le mode de constitution et de délimitation des paroisses rurales aux temps mérovingiens et carolingiens, in : *Revue Mabillon*, 27, (1937), blz. 61-73 en 28, (1938), blz. 1-9.

21. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. I, blz. 174, nr. 78, kap. 19, (813) : «ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decima nec alia ulla possessione priventur, ita ut novis tribuantur ecclesiis».

22. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. I, blz. 277, nr. 138, kap. 12, (818-819) : «sancitum est de villis novis et ecclesiis in eisdem noviter constructis, ut decimae de ipsis villis ad easdem ecclesias conferantur».

rijke tekst waarin de noodzakelijke afstand bepaald wordt tussen de oude parochiekerk en de nieuwe villa opdat deze recht zou hebben op een onafhankelijke kerk met een eigen tiendgebied. Hierbij wordt tevens het ontginningskarakter van de villa benadrukt²³. Ontginningen, systematisch en op grote schaal, zijn afwezig in deze vroeg-middeleeuwse periode, maar verschillende studies over het klassieke domaniale stelsel hebben de rol der ontginningen voornamelijk bij de vorming van een domein kunnen vaststellen²⁴.

Illustraties van een bisschoppelijk optreden op dit vlak hebben we kunnen terugvinden voor het bisdom Utrecht in 9de, 10de en 11de eeuwse gegevens. De bisschop van Utrecht int de tienden van de parochies die nog niet geconsacreerd waren of waar nog geen grensbepaling was geschied²⁵.

Voor dit 12de - 13de eeuwse verschijnen van de novale tienden en de daarbij horende bisschoppelijke aanspraken en jurisdictie dient men enkele algemeen-historische evoluties voor ogen te nemen. Op tiendgebied kan men inderdaad vaststellen dat vanaf de 11de, maar vooral de 12de eeuw, de abdijen en andere kerkelijke instellingen de eigenlijke tiendheren geworden zijn: het wordt steeds duidelijker hoezeer de tienden een belangrijke bron van inkomsten voor deze instellingen geworden zijn en een vast bestanddeel zijn gaan uitmaken van hun bezit²⁶. De monastieke

23. A. BORETIUS, *a.w.*, dl. II, blz. 221, nr. 252, kap. 14, (895): «Si vero in qualibet silva vel deserto loco ultra miliaria IV aut V vel eo amplius aliquod dirutum conlaboravit et illic consentiente episcopo ecclesiam construxit et consecratam perpetravit, prospiciat presbyterum...et tunc demum novam decimam novae reddat ecclesiae, salva tamen protestate episcopi».

24. A. VERHULST, La genèse de régime domanial classique en France au haut moyen-âge, in: *Settimane di Spoleto*, 13, (1966), blz. 145-149.

25. S. MULLER, A. C. BOUMAN, K. HEERINGA en F. KETNER, *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*, Utrecht; Den Haag, dl. I, blz. 203-204, nr. 225, (28 december 1063): quippe ubi neque consecratio neque terminatio ulla erat, neque ipse consecrate erant, atque ideo omnis decimas secundum constituta canonicum in manibus episcopi erat».

26. G. CONSTABLE, *a.w.*, blz. 2-4.

tienden worden geïnstitutionaliseerd²⁷. Ook in het noemen van de tiendprodukten is een grote verscheidenheid opgetreden. Deze periodisering beperkt zich niet tot de geschiedenis van de tiendheffing maar past veel meer in een algemeen kader. Zo kent ook het pausdom en de gehele pauselijke wetgeving een tweede fase waarin zij zich weten door te zetten²⁸. Het pausdom is verstrekt uit de Gregoriaanse hervorming gekomen en heeft haar suprematie over kerkelijke aangelegenheden versterkt²⁹. Tegelijk met de pauselijke autoriteit zijn de curiale wetgeving en het hele kerkelijke recht doorgebroken. De periode van ca. 1140 tot 1234, die loopt tussen het decreet van Gratiaan en de verzameling van Gregorius IX, wordt gekenmerkt door een legislatieve en doctrinaire inspanning. Het is uit deze periode dat ook de definitie van novale tienden dateert. De gestegen pauselijke inmenging en wetgeving, de toename van de pauselijke tussenkomsten in conflicten hebben de pausen immers ook tot een aantal uitspraken over de novale tienden gedwongen. Zo hebben zij het begrip novaal gedefiniëerd, hebben zij de bisschoppelijke aanspraken op novale tienden omschreven en hebben zij voor de kerkelijke instellingen het recht op tiendinning en de vrijheid van tiendbetaling ook in verband met de novale tienden vastgelegd.

De Gregoriaanse hervormingsbeweging is de op brede schaal gevoerde pauselijke beweging waarvan de terugkeer uit lekehanden van het geïsurpeerde kerkelijk bezit en in het bijzonder van de tienden, slechts een onderdeel uitmaakt. Hierbij kan men duidelijk een bevestiging van de oude Karolingische tiendwetgeving vaststellen. Zo wordt in het decreet van Gratiaan bepaald dat de tienden onder de bisschoppelijke bevoegdheid ressorteren³⁰ en dat

27. C. RENARDY, *Recherches sur la restitution ou la cession de dîmes aux églises dans le diocèse de Liège du IXe au début du XIVe siècle*, in : *Le Moyen Age*, 76, (1970), blz. 241 en 252.

28. R. SOUTHERN, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Oxford, 1970, blz. 108-109.

29. A. FLICHE, *La réforme grégorienne*, Spicilegium sacrum lovaniense. Etudes et documents, Leuven ; Parijs, 1924-1937, dl. II, blz. 238.

30. A. FRIEDBERG, *a.w.*, dl. I, kol. 613, (decreti Gratiani, causa X, questio I, cap. III) : «decretum est ut omnes ecclesiae cum dotibus suis et decimis...in potestate episcopi consistent».

de bisschop recht heeft op een vast gedeelte der tienden³¹. Ook in de bepalingen omtrent tiendbezit- en overdracht door leken, een belangrijk punt uit de hervormingsbeweging, wordt bevolen dat slechts met uitdrukkelijke toestemming van de bisschop tienden uit lekehanden mochten ontvangen worden³². Men kan spreken van een herleving van de Karolingische tiendwetgeving op het vlak van de bisschoppelijke zeggenschap. Het lijkt wel alsof de bisschoppen een middel gevonden hebben om hun oude gezag over de tienden weer geldend te maken.

In de verscheidene conflicten en betwistingen met leken of kerkelijke instellingen wordt dit bisschoppelijk recht het duidelijkst. Hierin neemt het conflict met gravin Johanna (1205-1244) ongetwijfeld een belangrijke plaats in. Aanleiding is meer dan waarschijnlijk de oorkonde van Gregorius IX (1227-1241) van 5 november 1235³³. Om de usurpatie³⁴ door leken die de novale tienden en de tienden van de «wastinae» innen en die hierdoor vooral de pastoors benadelen³⁵, te bestrijden staat Gregorius IX, met bisschoppelijke goedkeuring³⁶, de gravin toe deze tienden aan de leken te ontnemen om ze voor kerkelijke doeleinden te gebruiken of aan kerken te schenken³⁷. In 1240 geraakt de gravin in betwisting met Walter van Marvis, bisschop van Doornik

31. A. FRIEDBERG, *a.w.*, dl. I, kol. 697, (decreti Gratiani, causa XII, questio II, cap. XXX).

32. A. FRIEDBERG, *a.w.*, dl. I, kol. 811, (decreti Gratiani, causa XVI, questio VII, cap. XXXIX): «decimas et ecclesias a laicis monachi non suscipiant absque consensu et voluntate episcoporum».

33. C. RODENBERG, *Epistolae saeculi XIII*, (Monumenta Germaniae historica. Epistolae saeculi XIII, tom. I). Berlijn, 1883, blz. 563-564.

34. C. RODENBERG, *a.w.*, blz. 563-564: «de antiqua consuetudine, licet non de iure».

35. C. RODENBERG, *a.w.*, blz. 563-564: «ecclesiarum rectoribus ad quos de iure communi [laici] noscuntur ipsorum [tenimentorum suorum] decimas novalium pertinere».

36. C. RODENBERG, *a.w.*, blz. 563-564: «episcopi diocesani consensu».

37. Wanneer de vrouw van Beveren in 1238 de novele tienden van Kieldrecht afstaat aan de bisschop van Doornik omdat ze hem eerder toebehoren, behoudt zij de mogelijkheid ze te schenken: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1864, dl. I, blz. 59-60.

(1220-1252), die zijn rechten wil veilig stellen over de novale tienden van braak- en alluviale gronden, bossen, weiden en moeren die niet binnen parochiale grenzen begrepen liggen³⁸. Op 4 november 1240 wordt een scheidsgerecht benoemd³⁹. Johanna van Constantinopel beroept er zich dan op dat zij zowel als haar voorgangers van oudsher novale tienden innen maar bovendien roept zij een pauselijke inschikking in die toeliet deze voor kerkelijke doeleinden te schenken⁴⁰. Op 28 januari 1241 (n.s.) volgt de uitspraak waarbij de bisschop $\frac{2}{3}$ van deze novale tienden mag bezitten en de graaf of gravin $\frac{1}{3}$ aan een kerkelijke instelling naar keuze kan schenken, maar slechts met het akkoord en de toestemming van de bisschop⁴¹.

Op 17 oktober 1244, in een conflict tussen de bisschop van Doornik, het O. L. V.-kapittel van Doornik en de Sint-Baafsabdij te Gent, waarover verder, wordt nogmaals herhaald dat dit zogenaamde «grafelijke derde» de bisschop toebehoort en slechts met zijn instemming door de graaf aan een instelling kan geschonken worden⁴². Zeer snel na de uitspraak, op 5 februari 1241 (n.s.), schenkt Walter van Marvis, bisschop van Doornik $\frac{1}{3}$ van bijna alle novale tienden aan het O. L. V.-hospitaal van Rijsel. Hier ligt meer dan waarschijnlijk de directe oorzaak van het hogervermelde conflict met gravin Johanna. De novale tienden buiten de parochiale grenzen op een identieke wijze beschrijvend als in

38. T. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen*, Antwerpen ; Utrecht, 1946, blz. 587 : «decimis novalium totius terre nostre [jacentis in comitatu flandrie] wastinarum et jactuus maris, jactis et jaciendis, silvarum, nemorum et paludum, ac mohri tornacensis diocesis, que non sunt certis parochiarum limitibus comprehensa».

39. T. LUYKX, *a.w.*, blz. 587-588, nr. LX en A. DESCAMPS, *Notice sur Walter de Marvis*, Doornik, 1867, blz. 138, nr. XXXVIII.

40. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 62 r°-v^o : «ratione specialiter indulgentie a domino papa sibi commisse eas in usus ecclesie de consensu dyocessani episcopi», (januari 1241).

41. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 62 r°-v^o.

42. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 226 r°-v^o, (17 oktober 1244) : «comes et comitissa flandrie terciam partem decimarum...quas diximus ad episcopum pertinere piis locis conferre poterunt».

het conflict en verwijzend naar de betwistingen met de gravin⁴³, bevestigt Walter van Marvis zijn recht op de novale tienden. Van zijn beschikkingsrecht maakt hij dan gebruik om van deze novale tienden, uitgezonderd voor het Land van Waas, waarover verder, $\frac{1}{3}$ voor zichzelf voor te behouden, $\frac{1}{3}$ aan de deken en het O. L. V.-kapittel van Doornik en het laatste derde, uitgezonderd de novale tienden in de kasselrij Kortrijk en de parochies Kortrijk, Eeklo en Kaprijke, te schenken aan het O. L. Vrouwhospitaal van Rijsel⁴⁴. Innocentius IV bevestigt de schenking van Walter van Marvis van $\frac{1}{3}$ van de novale tienden buiten de parochiale grenzen aan het O. L. V.-kapittel van Doornik⁴⁵. Inderdaad zien we het O. L. V.-hospitaal van Rijsel naast de bisschop van Doornik en het O. L. V.-kapittel van Doornik optreden in de conflicten tussen de bisschop van Doornik en de Gentse Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdijen, waar zij als het ware een belangengemeenschap vormen. Wanneer men weet dat het O. L. V.-hospitaal van Rijsel door gravin Johanna zelf gesticht werd en tot aan haar dood meerdere malen door haar begunstigd werd⁴⁶, zou men een grafelijke schenking kunnen vermoeden.

We kennen nog enkele akten die waarschijnlijk een gevolg zijn van dit conflict tussen de bisschop van Doornik en de gravin van Vlaanderen. Johanna en Thomas geven op 5 juni 1242⁴⁷ aan de

43. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D II, f° 72 v°, (5 februari 1241) : «quibuscumque altercationibus».

44. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D II, f° 72 v°, (5 februari 1241) : «item de decimis novalium divisus in tres partes et tercia parte concessa ecclesie per dictum episcopum».

45. A. MIRAEUS en J. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica*, Brussel, 1734, dl. IV, blz. 994, nr. 96 menen dat het een bevestiging betreft van een schenking van 7 juli 1240 (zie verder). Wij menen echter dat ze eerder hierbij hoort, vooral omdat A. MIRAEUS in de marge vermeldt dat naar aanleiding hiervan een konflikt gerezen is tussen de bisschop en het kapittel van Doornik over de novale tienden van het Land van Waas, die in de pauselijke bevestiging niet vermeld worden (zie ook verder).

46. T. LUYKX, *a.w.*, blz. 354, 417 en 424.

47. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 194 v°.

baljuw van Gent en op 4 januari 1244 (n.s.)⁴⁸ aan de baljuw van Kortrijk opdracht de inning der novale tienden door de bisschop en het O. L. V.-kapittel van Doornik te waarborgen resp. tegen Raas van Gaver in het Scheldeveld bij Eke en tegen Daniël van Machelen te Houthem⁴⁹. Op 29 mei 1247 wordt dezelfde Daniël van Machelen⁵⁰ door een scheidsgerecht aangemaand de novale tienden buiten de parochiale grenzen, sedert 5 jaar door hem geïsurpeerd, te restitueren aan de bisschop⁵¹. Hierbij hoort ook een merkwaardig document gerubriceerd «termini novalium que petuntur a successoribus domini R. de Gavera»⁵². In dit stuk worden voor de gemeentes Merendree en Eke evenwel geen tienden vermeld. Men geeft een beschrijving van gronden: de ligging en de oppervlakte waarbij men vermeldt sedert hoelang de gronden ontgonnen werden.

Bij de schenking van $\frac{1}{3}$ van alle novale tienden buiten de parochiegrenzen aan het hospitaal van Rijsel⁵³ worden de novale tienden van de kasselrij Kortrijk uitgesloten. De reden hiervan ligt waarschijnlijk bij het proces dat sedert september 1240⁵⁴ gevoerd wordt tussen de bisschop en het Sint-Pieters-kapittel van Kassel. In de uitspraak wordt besloten dat de bisschop, het O. L. V.-kapittel van Doornik en het kapittel van Kassel gezamenlijk de novale tienden, die voortaan zullen ontstaan buiten de

48. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 194 r°.

49. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 194 v°, (5 juni 1242): «mandaneamus...ad opus domini episcopi...saisas et facias conservari decimas novalium quas dominus Rasso de G. solebat percipere».

51. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 194 r°, (29 mei 1247).

50. E WARLOP, *De Vlaamse Adel voor 1300. II. Alfabetisch repertorium*, Handzame, 1968, blz. 356, 369: Daniël II, heer van Machelen en Aishove.

52. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 81 v° - 82 v°. J. BOON, *Ontginnigen te Eke in de dertiende eeuw*, in: *Jaarboek van de Heemkring Scheldeveld*, I, (1970), blz. 19 plaatst de tekst in het kader van de grensafbakening van Walter van Marvis in het Bulskampveld (zie verder).

53. zie vroeger, 5 februari 1241.

54. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 175 v°, (september 1240): de aanstelling van de scheidsrechters en ibidem, cart. D II, f° 176 v°, (16 januari 1241): beschrijving van de oude tienden in de parochies.

parochiegrenzen, zullen innen⁵⁵. Op 29 mei 1247 treden Doornik en Kassel tesamen op tegen Daniël van Machelen⁵⁶. De meeste conflicten met abdijen en kapittels draaien eveneens om novale tienden buiten de parochiegrenzen gelegen. Van vele parochies waren de grenzen nog niet vastgelegd. Voor het bisdom Doornik beschikt men over enkele bewaard gebleven grensafbakeningen. Een veel bestudeerd voorbeeld is de afbakening van de parochies van het Bulskampveld op 22 september 1242⁵⁷. Een direct verband tussen de tiendwetgeving en deze parochieomschrijvingen wordt nergens expliciet aangegeven⁵⁸, toch is er ook in verband met het Bulskampveld een akte bewaard gebleven die mede kan bevestigen dat deze grensafbakeningen vrijwel alle het gevolg zijn van het specifieke bisschoppelijke recht op novale tienden. Op 7 juli 1240 oorkondt Walter van Marvis immers dat hij krachtens zijn recht op de novale tienden gelegen buiten de parochiale grenzen⁵⁹, de helft der novale tienden van het Scheldeveld, Bulskampveld en Alshoot, uitgezonderd wat tot het Land van Waas behoort, aan de deken en het O. L. V.-kapittel van Doornik geschonken heeft en de andere helft voor zichzelf voorbehoudt⁶⁰.

Veel sprekender zijn de talrijke processen met de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdijen te Gent, die zeer duidelijk gericht zijn tegen

55. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 176 r°-v°, (10 juni 1242).

56. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 194 r°, (29 mei 1247).

57. J. ANDRIES, *Notice sur la bruyère de Bulscamp et sur l'itinéraire suivi par Walter de Marvis pour y fixer en 1242 les limites des paroisses*, Doornik, 1867, A. VERHOUSTRATE, *De rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik, van 1242*, in : *Appeltjes van het Meetjesland*, 12, (1961), blz. 228-236, BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 82 v°.

58. N. ROOSENS, *Bijdrage tot de ontginningsgeschiedenis van enkele gemeenten in het vroegere Bulskampveld*, Gent, onuitgegeven licentiaatsthesis, 1970-1971, blz. 137.

59. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 84 v°, (7 juli 1240) : «...de quibus quod culte fuerint memoria non existit et ita diffinitione canonica censentur novalia quorum decimas ad nostram ordinationem non est dubium pertinere».

60. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 84 v°, (7 juli 1240) en A. DESCAMPS, *α.w.*, blz. 157-158, nr. XLIX.

het bisschoppelijk optreden in verband met novale tienden en grensafbakeningen⁶¹.

Op 9 juni 1243 worden de grenzen vastgelegd van Sint-Niklaas-Vaarne, Oostmanskerke, Sint-Catharina in Oostburg, Sint-Baafs in Oostburg en Rodenburg⁶². In datzelfde jaar wordt een scheidsgerecht aangesteld in een conflict tussen de bisschop en de Sint-Pietersabdij over de recente grenzen en de novale tienden buiten de grenzen van Oostburg, Sint-Catharina in Oostburg en Sint-Niklaas-Vaarne⁶³. De bisschop treedt op met het O. L. V.-kapittel van Doornik en het O. L. V.-hospitaal van Rijsel. De parochies lagen binnen het patronaatsgebied van de Sint-Pietersabdij en deze abdij klaagt nu aan dat de begrenzing niet op de gebruikelijke wijze was gebeurd en dat zij benadeeld werd⁶⁴. Op 22 maart 1249 (n.s.) doet het scheidsgerecht uitspraak⁶⁵. De scheidsrechters vonden echter dat er onvoldoende redenen waren om de grenzen te wijzigen, maar ze gaan wel over tot een nieuwe tiendverdeling waarbij de gebieden die enerzijds de abdij, anderzijds de bisschop of beide partijen samen toekomen, beschreven worden. Zo verkrijgt de abdij de tiending in het gebied «dWoeste» omwille van de nabijheid van de parochie⁶⁶.

In 1257 bepaalt Walter van Marvis de grenzen van enkele paro-

61. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 227 r°, (januari 1244) : «super limitationibus quas episcopus fecit de parochiis et super decimis novarum terrarum iam culturam et in posterum colendarum consistentium iuxta parochias illas extra limites designatos a predicto episcopo parochiis antedictis».

62. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 82 r°-v° en A. DESCAMPS, a.w., blz. 140-141, nr. XL.

63. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, IIe reeks, nr. 1520, (1243) en BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 227 r°, (januari 1244) : «super limitationibus quas episcopus nuper fecimus».

64. M. K. GOTTSCHALK, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, Assen, 1955, dl. I, blz. 65-66 betreft hierbij, o.i. ten onrechte de tiendvrijheid van de abdij op gronden die ze zelf bewerkt.

65. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, Ie reeks, nr. 11, f° 8 r°-9 r°, (22 maart 1249).

66. Ibidem : «in qua ecclesia sancti petri occasione predictarum parochiarum suarum ratione vicinitatis...».

chies in het Land van Waas⁶⁷. In januari 1268 (n.s.) worden scheidsrechters aangeduid in een conflict tussen de bisschop c.s. en de Sint-Pietersabdij over de begrenzing zoals die eertijds vastgelegd werd door de bisschop in de parochies Groede, Kieldrecht, Kallo, Vrasene en Sint-Gillis-Waas en over de novale tienden in die plaatsen en die later geïnd zouden kunnen worden buiten de parochiale grenzen⁶⁸. Aanleiding tot dit proces is waarschijnlijk de groeiende bedijking rond Groede, want in de uitspraak die volgt in februari 1268 (n.s.) wordt bepaald dat de parochie zich niet uitstrekt over de «nieuwe polders», de grenzen ongewijzigd blijven maar dat de novale tienden buiten de grenzen gelijk verdeeld worden tussen de bisschop met zijn medestanders en de abdij⁶⁹. Zo wordt ook voor de vier Wase parochies bepaald dat ze niet verder reiken dan de vastgelegde grenzen maar dat de novale tienden verdeeld zullen worden tussen de partijen, uitgezonderd $\frac{2}{3}$ die de abdij reeds bezat te «suidich».

Op 23 augustus 1279 worden tussen dezelfde partijen nieuwe scheidsrechters aangeduid in verband met de novale tienden te Watervliet, Sint-Niklaas-Vaarne, Elmare, Sint-Gillis-Waas en Kluzen gelegen buiten de grenzen⁷⁰. Blijkbaar was de regeling van 1249 te vaag gebleken ten gevolge van de vorderende ontginningen⁷¹. Zoals in maart 1249 (n.s.) worden in de uitspraak van 17 juni 1282 de gebieden beschreven waar één van de partijen of de twee partijen gezamenlijk de novale tienden innen en voor het overige wordt de overeenkomst van 22 maart 1249 (n.s.) bevestigd⁷². Op 1 mei 1281 maakt de bisschop van Doornik

67. Zie verder bij voetnoot 89.

68. R.A. Gent, f. Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 11, f° 38 r°-v^o, (januari 1268) en BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 228 r°, (3 februari 1268) : «super limitatione dudum facta et super perceptione fructuum decimarum novallium jam provenientium et que provenient in futurum extra limites a episcopo positos».

69. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, oorkonde sub anno, (februari 1268).

70. RA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 312 v°-313 r°, (23 augustus 1279).

71. M. K. GOTTSCHALK, *a.w.*, blz. 76.

72. A. VAN LOKEREN, *a.w.*, dl. I, blz. 427-430, nr. 909, (17 juni 1282).

in een oorkonde zijn uitspraak bekend in het conflict tussen het O. L. V.-kapittel en de Sint-Pietersabdij over de grenzen zoals door de bisschop vastgelegd en de tienden buiten de grenzen van de parochie Kieldrecht⁷³. Binnen de grenzen int de abdij $\frac{2}{3}$ en het kapittel $\frac{1}{3}$, buiten de grenzen dient de oude overeenkomst van 1268 geëerbiedigd te worden. De beschrijving die gegeven wordt, is dezelfde als die van 1268. Tegenover de pastoor van Kieldrecht wordt verklaard dat hij geenszins recht heeft op de novale tienden buiten de grenzen⁷⁴.

Zoals met de Sint-Pietersabdij geraakt de bisschop van Doornik ook met de Sint-Baafsabdij van Gent verwickeld in een betwisting over de recente grensafbakeningen in de omgeving van Aardenburg. Op 11 juli 1244 worden dezelfde scheidsrechters als in het proces met de Sint-Pietersabdij, aangesteld⁷⁵. Sint-Baafs treedt op voor de parochies Aardenburg en Sint-Baafs in Oostburg. Nikolaas van Brugge, kannunik van het O. L. V.-kapittel van Doornik en één van de scheidsrechters, krijgt van de bisschop volmacht om de grenzen te wijzigen. De scheidsrechters beschrijven de grenzen : binnen deze grenzen int de Sint-Baafsabdij de tienden, er buiten komen de tienden der ontgonnen en te ontginnen gronden de bisschop en zijn medestanders toe⁷⁶. Tenslotte wordt herhaald dat $\frac{1}{3}$ van deze novale tienden door de graaf aan een kerkelijke instelling kan geschonken worden⁷⁷.

In 1279 begint een betwisting rond de novale tienden te Kad-

73. A. VAN LOKEREN, *a.w.*, dl. I, blz. 423-424, nr. 898, (1 mei 1281).

74. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, 1e reeks, nr. 11, f° 33 v°-34 r°, (12 juni 1281).

75. RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (11 juli 1244) : «super limitationibus de Rodenburg en sancti Bavonis de Oostburg».

76. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 226 r°-v°, (17 oktober 1244), met bevestigingen : RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (november 1244), BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 226 v°, (november 1244) en RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (juni 1245).

77. Het is opmerkelijk dat het O.L.V.-hospitaal van Rijsel op dit moment inderdaad nog niet optreedt als medestander naast de bisschop en het O.L.V.-kapittel van Doornik.

zand⁷⁸. Tegen betaling ziet de bisschop c.s. af van de inning van de novale tienden van het eiland en de aangeslibde gronden⁷⁹. Men besluit bovendien de grenzen te bepalen⁸⁰. In 1285 worden de grenzen van de parochie Muiden beschreven⁸¹. In 1289 dienen opnieuw scheidsrechters aangesteld te worden, waarschijnlijk door de gestadige aangroei van nieuwe polders van de eilanden Kadzand, Wulpen, Koezande en Zuidzande. De arbitrale uitspraak van 26 september 1290 bevat zeer uitvoerige en gedetailleerde bepalingen waarvan de waarde voor het historisch-geografisch onderzoek reeds aangetoond werd⁸². Voor 8 parochies te Kadzand, Wulpen en aan de Zwinarm wordt bepaald dat wat binnen de «Hievendijc» ligt aan Sint-Baafs behoort; erbuiten innen de twee partijen gezamenlijk de novale tienden. De bisschop heeft enkel het alleenrecht op de volledig zelfstandige eilanden. Voor het eiland Kadzand volgen dan nog afzonderlijke richtlijnen waarbij telkens de gebieden waar of de abdij of de bisschop c.s. of beiden samen de novale tienden innen, uitvoerig beschreven worden. Op 15 oktober 1418 dienen de grenzen van de pas bedijkte polders te Kadzand en Zuidzand opnieuw te worden vastgelegd tengevolge van moeilijkheden tussen het kapittel van Doornik en de Sint-Baafsabdij⁸³.

Het kanonieke recht bepaalt evenzeer het recht van de bisschop op $\frac{1}{3}$ der novale tienden binnen de parochiegrenzen. Zo bezitten de bisschop en het kapittel $\frac{1}{3}$ van de novale tienden binnen

78. RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (14 oktober 1279) : aanstelling van de scheidsrechters.

79. RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (17 oktober 1279), met bevestigingen : RA. Gent, f. Sint-Baafs, R. 1, f° 127 r°-V^o, (17 oktober 1279), BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D IV, f° 250 v°, (17 oktober 1279).

80. RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (9 december 1279). en ibidem, R. 1, f° 51 r°, (november 1281).

81. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D IV, f° 313 v°, (1285).

82. M. K. GOTTSCHALK, a.w., dl. I, blz. 120-124. RA. Gent, f. Sint-Baafs, R. 1, f° 124 r°-127 r°, (26 september 1290).

83. RA. Gent, f. Sint-Baafs, oorkonde sub anno, (15 oktober 1418). M. K. GOTTSCHALK, *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland*, Assen, 1971, dl. II, blz. 46 vermeldt voor de winter 1417/18 een 2e Sint-Elizabetsvloed, o.a. te Kadzand.

Kieldrecht in het bovenvermelde proces tussen de bisschop en de Sint-Pietersabdij⁸⁴.

Het lijkt echter wel eerder dat de bisschop zich niet altijd gestoord heeft aan de parochiegrenzen. Zo schenkt Walter van Marvis in november 1220 aan de Boudelo-abdij $\frac{2}{3}$ van alle novale tienden van het Land van Waas, zowel in de parochies die niet begrensd zijn als de reeds begrensde parochies Waasmunster, Belsele⁸⁵ en Lokeren⁸⁶. In 1252 bepaalt Walter van Croix, bisschop van Doornik (1252-1261) in verband met de schenking van zijn voorganger Walter van Marvis, dat de novale tienden in het Land van Waas zowel binnen de grenzen als erbuiten voor de helft door Boudelo en voor de andere helft door het kapittel van Doornik geïnd worden⁸⁷. Na het conflict tussen de twee partijen dat in 1254 beslecht wordt, blijft de tiendverdeling in het Land van Waas behouden, nl. een derde van de novale tienden wordt door de bisschop, het kapittel van Doornik en de pastoors van de parochies geïnd en $\frac{2}{3}$ door de abdij van Boudelo⁸⁸. Mogelijk is deze betwisting de aanleiding geweest tot hogervermelde grensafbakening in het Land van Waas in 1257⁸⁹. Deze tiendverdeling hebben we kunnen terugvinden in de 14de eeuwse pacht-rekeningen van Boudelo: men vermeldt de totale som van de nieuwe tienden («summa novalium...»), het deel dat het kapittel toekomt («in capitulo...») en wat voor de abdij rest («rema-

84. A. VAN LOKEREN, *a.w.*, dl. I, blz. 423-424, nr. 898, (1 mei 1281). In 1238 had de vrouw van Beveren haar novale tienden van Kieldrecht afgestaan aan de bisschop van Doornik: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1864, dl. I, blz. 59-60.

85. Op 30 juni 1236 worden de parochiegrenzen tussen Belsele en Sint-Niklaas beschreven: A. DE SCHOUTHEETE DE TERVARENT, *Inventaire général analytique de la ville et de l'église primaire de Saint Nicolas*, Brussel, 1872, blz. 169-170.

86. A. MIRAEUS en J. FOPPENS, *a.w.*, dl. III, blz. 82, (november 1220).

87. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D II, f° 73 v°, (4 augustus 1252).

88. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. D III, f° 220 r°-221 r°, (24 mei 1254) en f° 221 r°, (3 juli 1254): «super ipsa causa novalium sive essent certis parochiarum limitibus comprehensa sive non».

89. K. VOSSSEN, Ontstaan der parochies in het Land van Waas, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 53, (1942), blz. 128-130.

net...»)90 en waarbij de verhoudingen gerespecteerd worden. Al vermeldt Walter van Marvis in de schenkingsoorkonde van november 1220 dat het laatste derde aan de pastoors toekomt91, het blijkt in 1254 dat de pastoors naast de bisschop en het kapittel van Doornik optreden als rechthebbenden van dit derde en in de 14de eeuwse rekeningen is er van hen helemaal geen sprake. In de 17de eeuw zouden de pastoors van de Wase parochies een proces aanspannen tegen de bisschop van Doornik en het O. L. V.-kapittel waarbij de pastoors in het gelijk worden gesteld92.

In het bisdom Utrecht heb ik een gelijkaardige schenking teruggevonden. In april 1257 (o.s.) verleent Hendrik van Viaene, bisschop van Utrecht (1249-1267) aan de Sint-Pietersabdij van Gent $\frac{2}{3}$ van de novale tienden binnen de grenzen van de parochies van de Vier Ambachten93. Ook hier is de schenking aanleiding tot grensafbakening94 en tot een betwisting95. Een proces in de 14de eeuw bevestigt de oude bisschoppelijke schenking96. Alexander IV (1254-1261) bekrachtigt de schenking slechts wanneer gebleken is dat de bisschop hiermee de lekenusurpaties in de Vier Ambachten wou bestrijden97, wat enigszins bevestigt dat het bisschoppelijk recht geen recht is op alle novale tienden.

Onderzoekingen in Nederland, Frankrijk, Italië en Duitsland98

90. RA. Beveren, f. Boudelo, nr. 1089, pachtboek, 1466-1486, «conductiones decimarum Wasiae».

91. A. MIRAEUS en J. FOPPENS, *a.w.*, dl. III, blz. 82, (november 1220): «salva tertia garba quae dabitur sacerdotibus qui ibi parochiali ministrant».

92. Ibidem, «aut quod episcopus dedisset quod non habuerat».

93. A. VAN LOKEREN, *a.w.*, dl. I, blz. 312, nr. 665, (april 1257).

94. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, Ie reeks, nr. 7, f° 44 v°, (mei 1257).

95. RA. Gent, f. Sint-Pieters, IIe reeks, nr. 1178, (24 juli 1258).

96. RA. Gent, f. Sint-Pietersabdij, Ie reeks, nr. 7, f° 38 v°-39 v°, (29 november 1349).

97. RA. Gent, f. Sint-Pieters, IIe reeks, nr. 1178, (24 juli 1258).

98. W. NOLLET en P. C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, blz. 160-161; P. VIARD, *Histoire de la dime ecclésiastique dans le royaume de France aux XIIe et XIIIe siècle (1150-1313)*, Parijs, 1919, blz. 95-96; C. E. BOYD, *Tithes and Parishes in Medieval Italy*, New York, 1952, blz. 142-145 en A. POESCHL, *Der Neubruchzehnt*, in: *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, 98, (1918), blz. 191-195.

bevestigen gelijkaardige bisschoppelijke vorderingen. Het blijkt dus een breed verschijnsel te zijn.

Zoals hiervoor reeds besproken doet deze golf van aanspraken zich voor in een periode waar het kerkelijk recht, o.a. via de Gregoriaanse hervorming zich sterker kon doen gelden. Volgens K. Lamprecht betreft het echter een poging om positief te reageren op het tiendbezit door leken nadat de kanonieke verboden ineffectief gebleken waren en deze beweging kon dan ook enkel inzetten bij het begin van een kolonisatieperiode⁹⁹. Zo is de oorkonde van Gregorius IX voor gravin Johanna in 1235 zeer duidelijk tegen de lekenusurpaties gericht en de bisschop van Utrecht gaat ongestraft zijn rechten te buiten omdat zijn schenking de leken bestraft. De band tussen de ontginningen en het bisschoppelijk optreden hebben we in het bisdom Doornik kunnen terugvinden. Maar men dient ook de eigen bisschoppelijke macht in het Duitse Rijk voor ogen te houden. Het bisschoppelijk recht op novale tienden kan daar voor een groot deel het gevolg zijn van hun grondbezit en van de landsheerlijke rechten die daaruit voortvloeien. Op dit vlak zou men zich de vraag kunnen stellen in hoeverre sommige aanspraken van de Vlaamse graaf op novale tienden niet evenzeer terruggaan op een wildernisregaal.

Vanaf de 11de - 12de eeuw zijn de ontginningen oorzaak van een grote territoriale uitbreiding van de parochies¹⁰⁰. Wanneer de ontginningsbeweging en de rooiingsactiviteiten de bossen en braakliggende gronden deden verdwijnen, werd het noodzakelijk te weten hoever de parochies reikten¹⁰¹. Dat de novale tiendvermeldingen die voortvloeien uit de grensafbakeningen en de geschillen, veelal eerder laattijdig gesitueerd worden in verhouding tot de eigenlijke ontginning, kan verklaard worden van-

99. K. LAMPRECHT, *Deutsches Wirtschaftsleben in Mittelalter*, 1885, dl. I, blz. 119.

100. G. LEBRAS, *Institutions ecclésiastiques de la chrétienté médiévale*, (Histoire de l'église, o.l.v. A. FLICHE en V. MARTIN, dl. 12), 1959-1964, blz. 204-205.

101. L. GENICOT, Ligne et zone : la frontière des principautés médiévales, in : L. GENICOT, *Etudes sur les principautés Lotharingiennes*, Leuven, 1975, blz. 174.

uit verschillende gezichtspunten. Maar het is evenzeer duidelijk, zoals in het voorbeeld van het Bulskampveld, dat reeds een bepaalde graad van ontginning mag verondersteld worden¹⁰². In enkele andere voorbeelden blijkt dan weer dat de novale tiendgeschillen de ontginningsbeweging kort volgen¹⁰³ en is er sprake van aan de gang zijnde ontginningen¹⁰⁴.

Zoals gebleken is, beschikt men voor het bisdom Doornik over enkele bewaard gebleven grensafbakeningen. Deze parochie-omschrijvingen zijn echter niet los te maken van het specifieke bisschoppelijke recht op novale tienden. Aangezien de rechten van de bisschop in hoofdzaak gelden op novale tienden buiten de parochiegrenzen, heeft de bisschop alle voordeel bij nauwkeurig bepaalde grenzen. Wanneer de bevoegdheid om de grenzen van de parochies vast te leggen bij de bisschop zelf ligt, heeft hij hier een middel in handen om zijn eigen inkomsten en dat van de kerkelijke instellingen die gewoon zijn de tienden te heffen, te bepalen. Het bisschoppelijk optreden was er dan ook op gericht de inning van de novale tienden te beperken tot de eigenlijke parochies. Zeer sprekend op dit vlak is dit citaat uit de grensafbakening van het Land van Waas in 1257: «dicunt tamen parrochiani et clericus de Kildrecht quod...tenebant ad parochiam suam...sed episcopus omnia hec exclusit et sibi reservavit»¹⁰⁵.

Dat de grote Gentse abdijen het hiermee veelal niet eens waren, illustreren de processen die zeer duidelijk gericht zijn tegen dit bisschoppelijk optreden. Maar deze processen tonen evenzeer aan dat de bisschop zijn aanspraken niet kon waarmaken tegen grote en machtige abdijen als Sint-Pieters en Sint-Baafs.

102. L. STOCKMAN, Historisch-geografische ontwikkeling van de villa Halleltra tot de parochie Aalter, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 19, (1968), blz. 40-41.

103. M.K. GOTTSCHALK, *Historische geografie...*, blz. 101-104.

104. BA. Doornik, f. O.L.V. kapittel, cart. C, f° 84 v°, (7 juli 1240).

105. K. VOSSEN, *a.w.*, blz. 130.

